

Л. Милетич. Удвояването на обекта в българския език не е „балканизъм“. // *Списание на Българската академия на науките*, кн. LVI. Клон Историко-филологичен и Философско-обществен, 28. София: Печатница П. Глушков, 1937, стр. 1–20.

Публикува се без съкращения, с осъвременен правопис.

УДВОЯВАНЕТО НА ОБЕКТА В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК НЕ „БАЛКАНИЗЪМ“

От Л. Милетич

(Докладвано в заседанието на Историко-филологичния клон на 15.IV.1937)

Има една своеобразна синтактична особеност, с която българският език се отличава от другите славянски езици – това е удвояването на обекта (допълнението), като напр. *С т о я н а г о* убили; *кажи м у н а П е т р а*; *как т е* викат *т е б е*? *т е б е т и* казвам и др. Въпросът за произхода на тая конструкция, отдавна подигнат в науката, и досега стои неразрешен. В едно само се сходят мненията, че въпросното удвояване ще да е чуждо влияние, защото нещо подобно има в съседните нам неславянски езици – румънския, гръцкия и албанския – тъй също от неизвестно потекло, та затова се смята, че то е „б а л к а н и з ъ м“. Още Франц Миклошич бе изказал мнение, че удвояването на обекта в българския език ще да се е развило под албанско влияние (вж. в *Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen*, в „Denkschriften“ d. Wiener Akademie VII, 146). По-късно (1900 г.) Август Лескин, узнал само, че в българските македонски говори обектът се повтаря с помощта на местоименни косвени падежни форми (pronominale Prolepsis nominaler Objecte), счита, че това непременно се дължи на чуждо влияние, и е склонен да приеме, че то е албанско (вж. в сборника *Festschrift Whitley Stokes*, стр. 28). Между другите слависти, които са боравили и с българския език и са се изказвали по същия въпрос, са проф. А. Селищев и проф. А. Мазон. По-обстоятелно се спира върху въпроса добрият познавач на българския език и в частност на македонските говори проф. Селищев. В своята книга *Очерки по македонской диалектологии* (Казань, 1918 г.) той дава много примери из македонските говори, мъчи се да отгатне причините на въпросната странна конструкция и най-сетне тъй също възприема възможността тя да е от чуждо (балканско) потекло (вж. главата *Непосредственное прилагольное дополнение. Винительный и дательный*, стр. 246–250). Селищев погрешно приема, че с удвояването на обекта главно се отличават

македонските говори, когато всъщност то е общобългарска синтактична черта без изключение, та може да се каже дори, че тя е характерна за целокупния български език, както ще се види по-долу. Селищчев се върна към същия въпрос твърде накратко в статията си *Des traits linguistiques communs aux langues balkaniques: un balkanisme ancien en bulgare* (печ. в *Revue des Études slaves*, Т. V, 1925, стр. 38–57). Тук авторът говори и за други няколко общи езикови черти на балканските езици – еднакви по значение думи и фонетични черти, а по въпроса, който ни занимава, по малко се спира, отправяйки читателя за повече подробности към цитираната глава в своите *Очерки по макед. диалектологи*. Но затова пък в увода си далече се впуска в предславянското минало на Балканския полуостров с цел да покаже, че споменатите „обща черти“ (т.е. „балканизми“) вероятно се дължат най-много на тракоилирийско влияние¹ и др. Авторът допуска, че езиковото влияние от тая чужда среда се е упражнявало чрез хора двуезичници. Процесът на това влияние не е ясен на автора, който говори за него в общи думи, хипотетично: „още от първото време след засядането на славяните на Балканския полуостров имало между тях голямо число люде, говорещи два езика – d’individus bilingues“. Към фактите от синтактично и морфологично естество, които се посочват като последици от това чуждо въздействие, се счита на първо място удвояването на обекта, което било обикновено явление в македонските говори (un phénomène courant dans les parlers de la Macédoine), напр. той я вѝде к н ѝ г а т а; м ѝ н е м и г о д о н ѝ с о а с т ѝ л о т. При това авторът забелязва, че тази конструкция е по-рядка в Източна България (cette tournure est plus rare dans la Bulgarie orientale). Дават се примери от тоя род и от гръцки, албански и арумънски. Нека забележа, че и загубата на инфинитива се причислява към „общите черти“, разбира се, поради същите причини; също тъй и употребата в български език на предл. з а – д а, на енклитичното лично местоимение м и с дателно-притежателно значение (брат ми), на спомагателния глагол х о щ ѝ за образуване на бъдеще време и др. В *Очерки...*, както казах, авторът по същия въпрос е по-подробен. Тук са дадени примери от македонските говори до Вардар: „Перечисленные области занимают сплошь Македонию до Вардара... В говорах областей, расположенных к востоку от Вардара, отсутствуют некоторые типично македонские черты. И передача вин.-дат. дополнения в этих говорах не вполне

¹ Българските славяни, след като окончателно заседнали на Балканския полуостров, влезли в съприкосновение с по-стари тук народи: „Ceux-ci étaient les descendants de l’ancienne population balkanique indoeuropéenne: Illyriens, Thraces et Grecs; ils comptaient également des éléments romans ainsi que des Barbares romanisés“ (38).

тождественна с передачей в типично македонских диалектах². Понятно, что в некоторых местностях и по левой стороне Вардара могут находиться говоры, двойной передачей дополнения, примыкающие к говорам западной Македонии. Таковы говоры Дойрана, Солунской области, напр. села Киречк'ой. Но дальше к северу наблюдается существенное отличие в этой передаче. Употребление двух форм для дополнения встречается там редко. Их расположение также не всегда соответствует западно-македонским сочетаниям“ (250). Дадените четири неподходящи примера, които следват, съвсем не потвърждават последното твърдение на автора. Очевидно е от източниците, откъдето ги е взел, че авторът не е имал на разположение нужните примери, каквито лесно може да се посочат в изобилие. Сам авторът не е уверен достатъчно в това, което казва, че уж имало съществена разлика между източнобългарските и македонските говори относно въпросното удвояване на обекта, та казва още: „В западной и восточной Болгарии также известна двойная передача указанного дополнения“ (дават се няколко добри примера от Горна Джумая, Трън, Видин, а също и от Североизточна България: *koj ta téb'ä píta, bre! nám ni j drágo* и др. (взети из моя труд *Das Ostbulgarische*)). И пак малко след туй прибавя: „Что касается передачи casus obl., состоящей из формы существ. и conjunct. местоимения, то она не чужда говорам Болгарии, хотя она и встречается там не часто“ (цитират се примери от *Das Ostb.*, 251).

Спях се толкова по този въпрос, защото е важен относно моето твърдение, че удвояването на обекта е общобългарска черта, а не главно на македонските говори. Важно е това, защото, както ще се види по-долу, аз смятам конструкцията, чието потекло ни занимава, за образувала се самостоятелно в българския език, при общи условия за развитието му, в началото на новобългарския период. Самият Селищев подкрепя това, като дава хубави примери от удвоен обект и от северозападните български говори, останали в територията на Сърбия, в басейна на Тимок, Южна Морава и др., напр. *m è n e m e* истепаше; *ov'ái ke m e m è n e* изède; *tòì n i n a s zàgubi*; после *m u* каже медвед *n'èmu*; и *n'è g a g a ubi* и пр. Изобщо може да кажем, че където има член и аналитично склонение, там има и удвоен обект – особености, които характеризират българския език в най-широките му граници.

Проф. А. Мазон от своя страна на два пъти засегна въпроса за удвояването на обекта („redoublement du complément“), а именно в „Contes slaves“ (стр. 55), смятайки го за черта, обща на македонските говори и на „много говори в България и Южна

² Подчертано е от мен.

Сърбия“ („Ce trait, commun à tous les parlers de la Macédoine, à de nombreux parlers de la Bulgarie et aux parlers de la Serbie méridionale – Montagne Noire de Skoplje et Kumanovo – est rigoureusement constant“). Дават се примери: яска а млдзам к р а в а т а; не г о вèрватè Г ò с п о мой; г о посèче Màрко е в р è й ч е т о (55); в ÿ н о т о да г о пèте и др. (80). Мазон се задоволява само да посочи подобни примери от гръцки, албански и арумънски, както е и у Селищев. В последното си съчинение върху езика на българите в с. Бобошчица (Корчанско) [Бобошица или Бобошица – бел. ред.] проф. Мазон пак изтъква особеното удвояване на обекта: „Le redoublement du complément, par l’emploi de l’anaphorique représentant par anticipation (ou prolepse) un régime exprimé dans la même proposition, se constate ici comme dans tous les parlers macédoniens: tógas m u víkna R i s t ó s u; da m u se fàrli kuçenišçátam“ и др. (вж. А. Мазон, *Documents, contes et chansons slaves de l’Albanie du Sud*, Paris, 1936, стр. 95). Авторът само констатира, че и тук се проявява известен забележителен паралелизъм в средствата за синтактично изразяване в балканските езици. Същото е посочено и от други учени, неслависти, като Parahagi („Parallele Ausdrücke und Redensarten im Rumänischen, Albanesischen, Neugriechischen und Bulgarischen“, в *Weigand’s Jahresber. XIV*, Leipzig, 1908); Kr. Sanfeld (*Linguistique balkanique*), G. Weigand и др. Мисълта у всички се свежда към предположението, че причината за казаната общност се крие в една по-стара езикова подлога (субстрат) на Балканския полуостров, но не се отива по-нататък в по-обстоятелна мотивировка. Спомена се, че и проф. Селищев е на подобно мнение, като посочва само паралелни примери и от споменатите балкански езици, съседни на българския, напр. *ἐμένα με ζῆρεις; ἐμένα πῶς σὲ φαίνεται* и пр.; албански: *me tha tnia* (ми каза на мене) и др.; арумънски: *do ñ a ñia* (дай м и на м е н е) и пр. Селищев, като привежда доста такива примери в *Очерки по макед. диалектологи* (254 нат.), се показва по въпроса за произхода на удвояването на обекта по-резервиран, отколкото в цитираната посетнешна своя статия в *Revue des Études slaves*, където вече по-определено клони към хипотезата за тракоилирийски субстрат: „При отсутствии исследований о судьбах о т д е л ь н ы х восточно-балканских языков, об изменениях, пережитых каждым из них в прошлом, мы вынуждены о г р а н и ч и т ь с я и в данном случае л и ш ь констатированием п а р а л л е л е й в одинаковой передаче приглагольного дополнения (винит.-дат.). Может быть, для решения вопроса о происхождении указанного синтаксического явления прольет немного света следующее обстоятельство. В романской языковой области такую передачу casus obl. представляет не о д н а только румынщина, – е е з н а ю т и другие романские языки,

и эта передача отражается уже в ранних памятниках романской письменности“ (258). Тук Селищев под бележка посочва романската граматика на Diez (*Grammatik der romanischen Sprachen* (2-ро изд., 1860 г.)), и на Meyer-Lübke (*Gramm. der roman. Sprachen*). Последната мисъл у Селищев, ако и недоизказана напълно, сочи на прароманско влияние по занимаващия ни въпрос. Но стига по-внимателно да се взрем в старите писмени паметници на романските езици, за да се убедим, че не е и не може да бъде Балканският полуостров теренът, където се е упражнило въпросното романско синтактично въздействие върху споменатите балкански езици, а най-малко е могъл прарумънският език на Балканите да изиграе тая роля. Ето какво намираме по въпроса у Diez, повторено и у Meyer-Lübke. В старороманските езици се указват примери с досущ подобно на нашето удвояване на обекта, което самостоятелно се е развило от латинския език и което Diez разглежда под обща рубрика: „Плеонастично лично местоимение“ (Pleonastisches Personalpronomen, вж. Diez, *op. cit.*, 5 изд., стр. 807 нат.). От многото примери ще приведа само няколко. Плеонастично се повтаря личното местоимение за по-ясно обозначение на с у б е к т а, особено във френския език, най-често в епическия стил: *li nies Marsilie il est venuz avant; reis Corsalis il est de l'altre part; la fille donc du plus grand roy du monde elle est à t o u* и пр. Същото става и когато се касае до такова повторно изтъкване на о б е к т а, било след или пред него³, напр. *quella u o m o non lo posso vedere; a m u m e sembra; egli ama tutti i fiori; il m e l'a dit à m o i; on l e u r a répondu a e u x; damos v o s en don à v o s* и пр. Всичките многочислени примери са досущ подобни на въпросните в българския език. Diez привежда такива примери и от г е р м а н с к и т е езици (шведски и др.), а също и от гръцки и румънски (*ὁ ἄνθρωπος τὸν ὀπιῶν σήμερα τὸν ἴδα; hărtia, carea o ai cumpărat; municionosului nu i se crede*). Най-ранните примери на плеонастичното повтаряне на обекта се намират още в латинския език: *i p s a m c i v i t a t e m restauramus e a m; i p s a s p i s c a r i a s, quas dicitis, habuit e a s antecessor meus; i p s a s v i l l a s senior meus mihi e a s dedit* (ib.).

Дори без оглед към приведените доказателства по нашия въпрос имаме свои решаващи съображения въз основа на данни от историята на българския език, за да не се подаваме току-тъй на предположения за чуждо влияние. Преди всичко нека си припомним как се разреши първоначално тъмният въпрос за произхода на

³ Oft wird mit dem conjunctiven Pronomen auf einen vorangegangenen casus obliquus zurückgedeutet ein nachfolgender angekündigt, eine im Südwesten bis auf die neueste Zeit ungemein übliche, bei vorangestelltem Substantiv fast zur Regel gewordene Redeform.

задпоставения член в българския език, по който видни слависти, начело с Миклошич, първоначално тъй също подозираха тракоилирийско влияние: оказа се, че въпреки съществуването на подобен член в албанския и румънския език, членът в българския език не е „балканизъм“ и че първите му начала достигат до праславянско време⁴. И загубата на инфинитива в българския език се вземаше за обща тенденция в балканските езици, пак по причина на някакъв неизвестен предисторичен субстрат на Балканския полуостров, а се оказа, че инфинитив си съществува в българския език до новобългарския му период, когато постепенно започва да отстъпва мястото си на една друга, семантично еквивалентна конструкция – т. нар. *да*-изречения, и че от инфинитива и досега по нашите народни говори и дори в книжовния ни език има още много безспорни живи остатъци⁵. И еволюцията на нашата именна флексия в аналитична посока според първоначалното мнение на учените се смяташе по някакво чуждо влияние, а се установи, сега вече над всяко съмнение, че първият подтик формално да се разклати старобългарското именно склонение е дадено по причини от фонетично естество на чисто домашна почва. Ето сега се намираме пред подобен въпрос за удвояването на обекта, свойствено на целокупния български език: чужда ли е тази своеобразна синтактична черта в него, или тя самостоятелно, органически е поникнала от по-стари, старобългарски форми? Дължни сме по тоя интересен въпрос преди всичко да се ръководим, както казах, по указания, които намираме в историята на българския език. А от последната сигурно знаем, че въпросното удвояване е н о в о синтактично явление, не по-старо от края на среднобългарския период. Дотогава номиналната флексия още не е разстроена, а само има начала на смесване на падежи в *a*-склонение, като последица от смесването на носовките. Щом това е факт, как може да става и дума за онова чуждо влияние, което тогава вече не е можело да бъде деятелен фактор, тъй като то вече не е съществувало. Ако изобщо можеше да се предположи чуждо въздействие, трябваше то да се прояви през времето преди IX век, когато то ще да е било и най-силно. А в езика на Кирил и Методий, който е едно народно наречие, няма нищо подобно: старобългарският език тогава и през следващите шест столетия има правилен синтаксис и относно изразяването на обекта. Удвояването му, за което говорим, започва от времето, когато се явяват началата на новобългарската именна флексия. Налага се, следователно, да заключим, че то е в пряка връзка с разлагането на

⁴ Вж. съчиненията ми *Членът в българския и в руския език* (СбНУ. XVIII, стр. 5–67); *Показателните местоимения в постпозитивна служба* (печ. в. *Symbolae grammaticae*, сборник в чест на проф. J. Rozwadowski, Kraków, 1927, стр. 115–126) и пр.

⁵ Вж. в статията ми *Към историята на инфинитив в българския език* (*Мак. преглед*, IX, № 2).

т. нар. с л о ж н о склонение, като последица от отслабването на традицията, която е поддържала тази граматична категория, и нейното смесване по аналогия с другите категории: схемата на сложното склонение тогава е започнала да се пренася и към съществителни имена и да се заражда сложно склонение при съществителни, на което падежните окончания (-г о, -м у, -юй, -я, -и м) се отъждествявали със самостоятелните подобни форми на личните местоимения, както ще се обясни по-долу. От друга страна не може и да се мисли, че чуждото, да го наречем тракоилирийско, влияние е можело така късно да се упражни чрез посредничеството на неславянските съседни на нас балкански езици, които от своя страна може да са го възприели в старо време от неизвестния субстрат. Защото тъкмо към края на XIV век непосредственият контакт между българския език и тях е бил много по-слаб, отколкото е можел да бъде през първите столетия след заселването на българските славяни на Балканския полуостров. Освен това, не е доказано нито за по-старо, нито за по-ново време такова близко познанство на българите с езика на гърци, албанци и румънци, каквото се изисква за едно такова повлияване на българския синтаксис, изразило се чрез прокарване и на удвоения обект. Когато се говори за билингвизъм (двуетичие) по този въпрос, трябва според мене да се предполага, че той масово се е развил като предварителен етап на масово поглъщане на даден език от друг. При слабо, далечно влияние чрез редки посредници, говорещи два езика, най-много може да стават лексикални заимствания, а и по-рядко става, ако заедно с названията не се заимстват и предмети и понятия – при помощта на разменна търговия и други културни влияния. Историята на езика на седмоградските българи, пленени от маджарите в XIII век в Североизточна България и заселени в Седмоградско, свършено изолирани сред румънско и маджарско население, е твърде поучителна и по нашия въпрос тук. В техния език, запазил се до края на XVI век, намираме доста лексикални заемки от езика на споменатите там два чужди народа, обаче граматичната структура на езика и в областта на синтаксиса не се оказва твърде изменена⁶. За друг подобен пример може да ни послужи езикът на твърде изолираните българи от с. Бобошчица (Корчанско), в който почти няма синтактични албанизми и гърцизми, при все че тези българи са доста отдавна двуетичници, като говорят и албански⁷. Най-сетне нека обърнем внимание и върху отсъствието на удвоен обект в сръбския език, който в своето недавнашно минало беше досущ балкански език; в него

⁶ Вж. в съч. ми *Седмоградските българи* (печ. в СБНУ. XIII, 153–256); *Седмоградските българи и техният език* (печ. в сп. на БАН. XXIII (18), 1–181).

⁷ Вж. статията ми *Нови сведения за македонските българи в село Бобошчица и техният език и „Образци от говора в с. Бобошчица“* (*Македонски преглед*, X, № 3–4).

липсват и другите балканизми, за които се спомена. А в сръбския език нито простата, нито сложната именна флексия са съществено изменени, та затова според мене в него не се е развил и удвоен обект. В удвоения обект всъщност имаме абстрахирани (откъснати) флексивни елементи от сложното склонение, които са били отъждествявани със самостоятелните лични местоименни падежни форми. Именно поради слабо разбиране на по-старите сложни форми, запазили се по предание, е ставало разчленение на съставните им части, като се отделяли (абстрахирали) в две самостоятелни форми. Добър пример за този процес са многото случаи, в които например дателен падеж *тому* в изрази със склоняван член като напр. „име-тому“ се е разбирал, че означава „името му“: някой човек купец дошъл – и м е т о м у беше Авван; и удари лѣа посред с ъ р д ц е - т о м у; и купи р ѝ л о - т о м у и пр. (*Коприщенски дамаскин*). Тази синтактична еволюция ни напомня, като паралелизъм, развитието на общ (генерален) падеж, подкрепян чрез отделни предлози, заместници на падежните окончания. Известно е, че в областта на езиковата еволюция, както и във фолклора и др., се случва, че еднакви предусловия докарват в разни езици, без междусобна връзка, еднакви или подобни промени. И в българския език, както по-горе се каза, така самостоятелно са се развили синтактични форми, каквито ги има и в други, близки или по-далечни езици, без да са се влияли едни други, ако и на пръв поглед това да се вижда малко вероятно. Нека тук да припомним още, че тъй самостоятелно са се развили формите на сложно минало с помощта на глагола *имам* и страдателно минало причастие в германските и в романските езици – за да не споменавам и други, напр.: *ich habe gesehen*, *j'ai vu* и пр. За това и по въпроса дали и подобната българска конструкция *и мам видено* и др. непременно ще да е образувана по чужд образец, аз пак заставам на становището, че и по тоя въпрос е необходимо преди да се произнасяме утвърдително, да проследим дали не е било възможно и тази конструкция да се разпространи в българския език, къде повече, къде по-малко, по образец на някои старобългарски синтактични типове. А такива действително има (вж. в моята рецензия на студията на В. Навѓánek, *Romanský typ perfecta factum habeo* и пр. в *Македонски преглед*, X, № 3–4).

Гледайки и принципно така по въпроса на темата си, по-долу ще проследя с примери от народните говори възможното развитие на удвоения обект в българския език, като се основавам най-напред върху факти от започналото се пренасяне на падежни окончания от сложното склонение на прилагателните към склонението на съществителните имена. Понеже от старите косвени падежи на местоименното и

сложното склонение най-много е оцелял дателният падеж, особено пък притежателният дателен (*dativus possessivus*), който почти е заместил и притежателния родителен (*genitive. poss.*), ще почна с развоя на удвоения обект при дателен падеж. Постепенното развитие на удвоения обект при дателен пад. по-добре личи в по-нови примери, където дателният пад. се явява понякога и с предлог *на*. От такива примери тъкмо, по аналогия, ще да се е засилила употребата на удвоения обект.

1. Под влиянието на местоименното склонение, което сравнително най-устойчиво се е задържало в новобългарско време, изчезването на сложното склонение на прилагателните по-дълго се е забавяло, което се доказва от многобройните следи от него във всичките български наречия. Подобни, ако и редки останки, намираме и от сложни падежни форми при съществителни имена. Най-много ги има в рупските говори и в по-консервативните югозападни македонски говори. Ето примери от народните говори:

ти С т а й к о м у кажи (с. Стойките); сà ко'ща е с т р ÿ к о м у старему Рàдку, а с'ва – М у с а - Б е к и р с к е м у брат м у (Чепеларе);

с'вà ко'ща е с т р ÿ к у м у Кòсту градèна (Чепеларе);

на т'а'а гòдìни царòваше с в'а т è м у К ò с т а д ÿ н у бубайкò му (Ахърчелеби);

т è т ю м у се пàднало до р'а'кана, а с т р ÿ к у м у се падналò дрùгòтò (Чепеларе);

кòму дàде кòн'ет? – П è т р о м у, С т о я н о м у и пр.;

дай б р à т у м у (в смисъл „дай на б р а т а м и“ – така казват в Пещера, обаче: дай на ж е н à т а);

че си к ò н ю м у продума (с. Устрица, вж. *Родопски напредък*, кн I);

С т р а х ÿ л у м у сà набалнì (*Родопски напредък*, кн. I, стр. 294);

Рùса Г ò г у м у викаше (имен. пад. Г о г о) (Чепеларе); казва се и: на Г ò г а викаше;

Рùса а г ò м у викаше (на агата викаше) – (ib.);

б à т ю м у измèт прàвила (на бацьо си) – (ib.);

'га ма не дàваш, мàле-ле, В à н ю м у, к'е х а й ò н у м у (ib.);

Н и к ò л у м у кьщата (Николовата къща) (Рупчос);

да реко'т цар Ф а р а ò н у м у (Ахърчелеби);

юнàк М à р к у м у велì, ютговòри (Демир Хисар);

цàр'ен М ÿ л у ш е м у викаше; та си П è т р у м у рùка (Ахърчелеби);

дай Х а с а н о м у (Дорково, Чепинско);
 кажї А с а н о м у (Костандово, Чепинско);
 реклї С т а й к о м у; реклї д'а' д м у и ба̀би; Г ò ч е м у (Широка лѣка);
 К а р а д ж ò м у умр'а'ли овцїте;
 сарæ М и л ѝ н у м у;
 девойка г ю л у м у говори (Ястреб. 419);
 та нарòси Д и м ѝ т р у м у самур-кюрци;
 ц а р ю м у сїну до хал да дòйдеши;
 отпрèш ц а р ю м у загина;
 И М ѝ т ю м у си думаха; да кòпите р ò д у м у дрèбнò по'рстене (Чепеларе);
 пак б у д а л ò м у - т о дал (Мин. сб. I, 140);
 офцèт'а щом измрèт ч è л я к у м у, той вèк'е сврèшва (Ропката, вж. *Rhodopemundarten*, 52);
 на кòй ч è л ' а к у м у ж' йдеме на кьщата? (Павелско);
 сà ie С т о я н у м у кьща (ib.); П è т р у м у кьщата събòриа (ib.);
 ц а р ю м у и в е з ѝ р ю м у нèма да дава (*Родопски напредък* I, 242)
 фс'акò си люб'а л ю б'а м у казва (Ахърчелеби, Мин. сб. III, 81);
 му вèли г о с п о и н ù м у (господинуму, с. Бобошчица, Корчанско, вж. А. Mazon, Documents, contes etc.);
 сос дет'а'то ш' (= що) им'а'ше т а т к а м у (ib. 60);
 и тас нев'а'стата б р а т ù м у ентàрва-ie (ib. 146) и пр.

2. Че приведените дателни сложни форми се схващат като цяло (simplex), се вижда от честите примери, в които окончанието *му* се явява *съкратено*, без крайното *у*:
 С т о я н у м' тейнò ютпòдир'а вика (с. Топчии, Разградско, Мсб. VII, 17); С т о я н у м' тейно си дòйде (Панчарево, Бургаско); С т о я н у м' мнòгò дбòбля (Чирпан);
 да не видя смин по пèт'т? – Та видях гò, дрèбен бèше, к ò н ю м' грива достìгаше, на мòмїте – рькаветò (Бургаско, Мсб. X);
 Г è р г ю м' главата òтсèчè (Шуменско);
 бèлким си б о г у м' милън (Веркович, Веда Словена II, 446); б ò г у м' си курбан колèте (ib. 214); тажну си б о г у м тажи (ib. 18);
 да знàie мòма да пòвни, кога се мòмкун' пòтсмива (Мсб. X, 30);
 ц а р ю м' сьм тулпàн тька̀ла (вж. *Das Ostbulg.*, 242);
 г р а д у м' пòрти потьнтя̀ли (Сбор. Илиев, 82);

к'а̀х залѝб'а ц`а̀ р ю м' сестра (Сбор. Илиев, 342);
взет с в е р к у м' бела кошуля (Ястреб.);
з м `ѝ н у м' тейко (Ст. Загора);
цар К о с т а д ѝ н у м' (ib.) и пр.;
и това са с ѝ н ю м' чудиш? (Хасково);
кя залиби ц`а̀ р ю м' сѝна и пр.

3. В развоя на българското аналитично склонение доста рано се явява предлог *на* с функция да изразява отношението дателен падеж, който постепенно отстъпва мястото си на общия падеж. Примери от най-старата фаза на тая еволюция показват предлога *на* още пред старата форма на дателен падеж: поклонѝ се злѝму като н а с в е т ѝ м у; дал място и н а т я м; тѝя ни вѝкаа н а н а м да им об`а̀дим (Яйла); н а к о м ѝ т о е ка̀зано; вѝкал дур! н а н `ѝ м у (Трявна); н а н `ѝ м у ка̀за ли му? (Яйла); дай н а к ѝ н'и м т`а̀ м зоб; дай н а к р а в и м т`а̀ м с'а̀'но и пр. (Павелско); н а н а м оста̀ва мѝката; господи, н а к ѝ м у пѝ-малко да̀ваш, н а к ѝ м у пѝ-много, а пѝк н а м ѝ н а хич (вж. у мене в *Das Ostbulgarische*, 124); продума н а о н о м у з и човеку; отиде н а п р и с т а в н и к у ц а р е в у Е в л а в и ю; н а х и т р и м м а й с т о р я м майсторѝята забоваря; предал ме мене н а с в е т и м в р а ч о в е Косму и Дамяну; е съдѝя н а ж и в и м и м ѝ р т в и м; н а и з б р а н о м у ч л о в е к у н а домат му (вж. *Мак. преглед*, год. IX, книга 3–4, с. 67–68). И в езика на седмоградските българи има такива примери с *на* пред дателен падеж: да бѝнде н а м о и т у ѝ с м ѝ р т и помен; ще би н а в а ш т е м греси прощение; да си посочил н а м о ѝ(ѝ) д у ш и лечина; н а н я к о м у детенто; н а к о т р у м у родение (вж. у мене *Седмоградските българи и техният език*, печ. в *Списание на Акад. на науките*, кн. XXIII (18), стр. 58–59).

4. Покрай обикновените дателни падежи от простото склонение без предлог, каквито ги има доста много запазени по българските говори, като напр. брату, царю, коню и пр., а особено с притежателно значение: ц а р ю слуги, ж е н'е н а гърло, к о н ю н а грива; попова снаха, г я к у невеста; М а р к у стара майка; да разд'а̀ля ж и в у м ѝ-ж у майка и пр. – срещат се с п р е д л о г *на* и съществителни сложни дателни падежи от вида на по-горе цитираните, напр. н а б ѝ г у м у се верно мѝлет (Веркович, Песме мак. буг. 18); н а П е т к о м у, н а С т о я н о м у баща му (Хасково) (вж. в *Das*

Ostbulgarische, 242); това ie на X à с о м у кашата (с. Дорково, Чепинско, вж. *Die Rhodopemundarten* и пр., 139).

5. Колкото повече е преобладавала употребата на предлога *на* пред дателен падеж, толкова по-често се е откъсвало окончанието *-му* от сложните форми на дателен падеж, понеже се е отъждествявало по смисъл с личното местоимение за дателен падеж *му*, та се поставяло самостоятелно в изречението – ту пред, ту след съществителното, като в т о р и н е г о в о б е к т, напр. *девойка му з м е ю говòреше* (Ястребово 449); (вместо по-старо: *девойка з м е ю м у говореше*) и *м у реко'е с т а р у и г у м е н у* (вместо: *рèко'е с т а р о м у игумену*). Веднъж създадо се по указания психологичен път такова ново схващане, новият т и п с удвоен обект можел да се размножава, което фактически е и станало – по-старите сложни дателни падежи се разпадали на две, а местоименната част свободно е местила положението си в изречението: съставните части напр. на приведения по-горе пример – „щом измр̀т ч ё л я к у м у овц̀ете“ – се разместват: *щом м у измр̀т ч е л я к у овц̀ете*, или: *щом м у измр̀т н а челяка овц̀ете*. Също т̀й приведеният пример – „че си к ò н ю м у продума“ – се преправя: *че си м у к о н ю продума*, или: *че си м у н а к о н я продума*; вместо „кажи А с à н о м у“ се развило изречение: *кажи м у А с а н у*, или: *кажи м у н а А с а н а*; в м. „б а т ю м у измет правила“ – *б а т ю измет м у правила*, или: *н а б а т'о м у измет правила*, или: *н а б а т'о измет м у правила*; в м. „да купите р о д у м у дребно по'рстене“ станало: *да м у купите рòду* (или: *на рода*); в м. *вèзет с в е р к у м кошуля* – *м у вèзет с в е р к у кошуля*, или: *м у вèзет н а с в е к р а*; в м. *о в ч à р у м у стадо зèда* – *о в ч а р у стадо м у зеде*. СРАВ. ОЩЕ: *к̀упих едно кòнче, м у го дадох Ц у г а л о В о й к о в е*; *м у й дадох офците С т а м а т у*; и тога *Скеле м у го дадох Я н о в е Г о г о в е*; *м у рекле К а л а д ж и у* (Галичник, вж. *Дневник на Гюрчин Кокала, Мак. преглед*, кн. XI). При новото разбиране значението на пад. окончание *му*, често пъти не е било нужно и да се изменя мястото му в изречението, понеже е стигало, че са го схващали във функция на в т о р и обект: *т е т ю м у се паднало* (в м. *т е т ю м у*); *с т р и к у м у се паднало* (в м. *с т р и к у м у*); *С т р а х и л у м у се набалний* (в м. *С т р а х и л у м у*); *Руса Г о г у м у в̀каше* (в м. *Г ò г у м у*); *б а т ю м у измет правила* (в м. *б а т ю м у*); *девойка г ю л у м у говори* (в м. *г ю л у м у*); и пр.

6. В македонските говори особено се е размножил нов тип, в който обектът му заема първо място, главно под влияние на въпросителните изречения (му даде? и пр.): му се поклòна Р и с т о с у (с. Бобошчица); он му вèли н а с ÿ н а му (Мегленско); сълзата му панвãе нат обрàзо М а р к у К р а л ю (Бобошчица); му вèли кумо (= куму) Р а н г е л у; жената му вèли м à ж у-í е; му чинìха млòгу икрам н а ц à р ю (вж. Lavrov и Polivka, *Южномакедонски приказки*, стр. 10); му отвòри т о м у очìти. Последният пример показва, че му по аналогия се повтаря и когато старото падежно окончание се е спазило, срв. още: т о м у м у б'ã' мил. Примерите с му като обект в югозападните македонски говори са много по-чести, защото там му замества и ù (= ъй) за дателен пад. ед.ч. женски род, а също така и дателен пад. *им* за множествено число, напр. му вèли ж е н'ã му; тàс му вели д р у г а р и т и м м à ж у-í е (с. Бобошчица, вж. у А. Mazon, *Documents, contes* etc.) и пр.

7. Известно е, че и от сложното склонение на женски род има в българските говори доста остатъци, като напр. кучко н е д н а я, ч ю д н а я и д и в н а я гатанка, стълба н е б е с н а я, с и л н а я буря, г о л я м а я теснина, м р а ч н а я темнота, б р а т с к а я любов и пр. (вж. у мене в *Коприщ. дамаскин* и др.; особено вж. в *Една българска Александрия от 1810 год.*: царице моя м и л а я, м ì л а я своя майка и пр., с. 36). Влиянието на сложното склонение се е простряло и върху съществителни от женски род, та имаме останки като б а т и н à я (кумовата жена), у й ч и н à я (уйчовата жена). Началото на това влияние датира от старобългарско време, защото следите му намираме дори в Мариинското глаголическо евангелие: ижденетъ б'ѣсъ изъ дъщ е-р е ѡ. Също това влияние е засегнало и местоименното склонение: и възър'ѣвъ на вь с ѡ ѡ рече ему (вж. у мене *Прилагателните членни форми в старобълг. език*, печ. в *Мак. преглед*, VIII, кн. 2, с. 7); д'ѣ в а ѡ (във Врачанското евангелие); б л а г о д а т и ѡ (род. пад. ед.ч. в Богословието на Йоан Екзарх, вж. ц. с. в *Мак. преглед*, VIII, 2, стр. 7).

8. Както се е достигнало по чисто синтактичен път до удвояването на обекта в дателен пад. според изложеното по-горе, по същия начин се е развивало подобно удвояване за женски род, за което намираме доказателства пак по народните говори. Ще оставим настрана прилагателните сложни форми, образувани по аналогия на склонявания член: м н о г а а - т а (вода), л ъ ж а а - т а (в'кра), в ѣ с о к ѣ ѡ т ѣ

стѣнѣ и пр. (вж. в статията на Ю. Трифонов, *Мак. преглед*, VIII, 2, стр. 3). Поинтересни са остатъците от дат. пад. на сложните съществителни ж.р., запазени повечето в македонските югозападни говори, напр. рече е н т а р в а - і е (-ѣй); и от тогас е н т а р - в а - і е ни вел'аше ништ' (вж. А. Mazon, ц. с. 148 и др.); дай к у м ѣ х и (= кумѣ-ѣй), дай к р а в' а х и и пр. (в родопските говори); да го викнит м а ж а - і е (Шапк.); рече т а т к ѹ - і е; и м у (й) рече м а і к а' - і е; тази жената м у вел'аше м а ж ѹ - і е; и той м у вѣли женă' му (в говора на с. Бобошчица) и пр.

От този вид сложни дателни падежи се откъснала формата *ie* (*ѣй*), та се употребява самостоятелно пред и след обекта. Както се развило: девойка м у з м е ю говореше, вм. девойка з м е ю м у говореше, така също и: змей д е в о й к е л е п о і е говори, вместо: змей д е в о й к е - і е говори.

9. Подобен е и процесът с окончанието *го*, което се явява във функция на втори обект пред съществителни за мъжки род ед.ч. Влиянието на сложното склонение тук е било също така силно, както и при дателен падеж, само че не може да се следи тъй ясно във всички случаи. Напр. в изречението „у к р а л я г о, у нашего зетка“ (*С. Периодич. спис.*, XIII, стр. 141) личи сложната форма на съществителното; същото е и „от манастира от И л е н д а р а г о (= Хилендараго) (Качановски, 379), а пък в примера „С т о я н а г о убили“ *го* се схваща и като отделен обект – „Стояна го убили“. А тъкмо от този вид са най-много примери, срв. напр. П е т р а - г о видели, П е н ч а - г о убили (Трявна) и пр. И тук разместването на *го* в изречението е ставало свободно, като се поставя и на първо място особено в македонските говори: видяхте ли г о Петра? г о видехте Петра?

10. Понеже родителен-винителен падеж за м.р. ед.ч. е форма, която често се е употребявала, придружена и с атрибути в сложна форма, и понеже от последната и сега има много остатъци по народните ни говори, можеше да се очаква, че в някой говор вероятно ще се открият повече живи остатъци от сложни падежни форми за род.-винит. пад. мъжки род като к р а л я г о, С т о я н а г о. Нека си припомним по този повод как подобна надежда напълно се оправда относно сложните членни форми като човека-того, попàтого, пòпутому и пр., за които до неотдавна имаше малко сведения в науката, а сега се знае, че такива форми са употребими в живата реч в няколко български наречия (рупското, трънския *ч*, *дж*-говор), а най-много в най-затънтения говор в крайна

Югозападна България – в говора на с. Бобошчица (Корчанско), за който се дадоха най-нови подробни сведения (вж. *Мак. преглед*, X, № 3–4). И наистина се оказа, че такъв говор съществува. Миналата година узнах, че едни българи, преселници от Узункюприйско, поради една особеност в своя говор минавали и под име „г а т о в ц и“, и че те сега били настанени в Елховско (Къзълагачко), с. Синапово (Синаплии). От примера, който ми се каза, че казвали „Ивана-га“, „Стояна-га“, аз разбрах, че се касае за търсената от мене сложна форма, та към първи октомври миналата есен самичък отидох в Елхово и от там в селото Синаплии⁸. Тук, в къщата на Георги Касинов, узнах, че те са от с. Еникьой, Узункюприйско. Жена му, баба Петрина Мария, си говори още чисто своя майчин език. Указа се, че редовно те си казват: „дай на И в à н а - г а; вид'а ли С т о я н а - га? дай г а, ба! кажи на н è г а“ и др. В същия говор са се запазили, ако и по-рядко, и дателни форми като С т о я н о м у, П è т р о м у, ч е л я к у м у. Тези сложни форми, образувани по аналогия, ни напомнят подобни образувания в чешкия език като Jiří-ho, Jiří-mi (= Юрия-го, Юрию-му). Живите форми в говора на еникьойците напълно потвърждават, че и редките остатъци по други наши говори са били в по-старо време редовно употребявани форми.

11. Що се касае до произношението *ga* в „Стояна-га“ (без ударение всъщност г а) вместо -г о, ще забележа, че то е доста често по рупските говори, какъвто е и говорът на еникьойци в с. Синапово. Те без съмнение произхождат от Родопската област, каквито са и жителите от бившето село Булгаркьой (Малгарско) и др. Окончанието г а (вм. г о) се среща още от старобългарско време в Супрасълския паметник. Отделни примери с г а, покрай по-стария му правилен вид г о, и сега още се чуват по рупските говори, напр. iä що' н'è г а да з'òма; дòведì га; но и: нёмòй г ò зìма; т ò г ò и т ò г а; к ò г а к и пр. (вж. в *Die Rhodopemundarten* и пр., стр. 144, 149 и др.). Според мене промяната на *go* в *ga* е резултат на изравнение по аналогия с окончанието *a* на родит. падеж ед.ч. мъжки и среден род при съществителни, които често се придружават и от местоимения. Че и в сърбохърватския език е станало подобно изравнение, което без изключение е изместило по-старото окончанието *go*, е случаен съвпадеж, нямащ нищо общо със заимстване.

⁸ Тук изказвам голяма благодарност на д-р Иван Василев от Елхово, който за пътуването ми до Синаплии много ми услужи и лично ме придружи до там.

12. Еволюцията, довела до удвоен обект в единствено число по указания път, а сетне и по аналогия, се е разпростряла и в множествено число. Това е, както се обясни, пряка последица от постепенното изчезване на нимиалната флексия. В двойния обект са спазени откъснати (абстрахирани) частици от нея, намерили място в заместващите я по аналитичен способ новообразувани изречения. Тъкмо удвоеният обект по особен начин допълва аналитичния характер на новобългарската флексия, за което тук ще приведа още няколко примера, взети из различни наши говори. Нека и тук да се забележи, че удвояването на обекта е обхванало еднакво всички съществителни в широк смисъл на тоя термин, т.е. и местоименията, напр. ние щем н è г о да г о научим (Пещера); тегли г о смъртта н è г о (с. Тича, Котленско); с в е к ъ р ми биха г о гъркя (ib.); ней б а щ а й г ѓ закар'а на миджиè (с. Паламарца, Разградско); н а м ни е адетът такъв (Габрово); Гѓспут и н а с ни е имял на ѓм (вж. *Южномакед. приказки* от Лавров и Поливка, стр. 13); и пак го н а м даде с и р о м а с ъ м (*Коприщ. дамаскин*); кат' сед'ахме у един дол, н а м ни нападн'а (с. Паламарца); в а с в и е страх (с. Каспичан); ас съм бягал – крйеха ни н а с (ib.); с т ѓ п а н ѓ иедè г ѓ на сърдцетѓ (Шумен); т я м баща и м (е) жув (ib.); н а ш б а щ а повикали г ѓ там (с. Аврен, Провадийско); и т и е, дѓтѓ ги найдаха – и т и е бяа ги избѓсили (Хасково); онѓ м у дали млогѓ драгоценѓ камѓне н а к а д и я т а (Лавров и Поливка, Приказки, с. 8); не чѓни харно, що м у (= им) даде правина н а т и а, а на това човек – кривѓната (ib. 9); и м у вѓли на Кѓлуф (ib. 8); да г а (= ѓ) вѓдам т а я д ѓ в ѓ й к а (ib. 10); и как г ѓ видѓха Кулуфа (ib. 10); и н è г о г о на войска пушчило (с. Смилево); и тѓлку си г о ѓмаф е д н ѓ ч к а г о б р а т а (ib.); и ако го вѓдиш, н е м у да м у речеш (ib.); шчѓ ми м è н е завѓдохте (ib.); м а ѓ к а, т а т к а не су (= съмь) 'ѓ (= ги) вѓдела (ib.); бѓлката ритнѓва г ѓ м è н ч е т о (Габрово); зѓма я той н è я (Казанлък); П е т р а г о убѓли (Трявна); т я я зов'а'ха Б и л я н а (Кюлчева, Провад. окр.); к я р о т да г ѓ дѓлиме братски (Лавров и пр., с. 8); м у чиниха млогѓ икрам на ц а р ю (ib. 10); тамо тѓя дѓволи т а я д у ш а я държат; вие сте ни затворѓле н а м рай; и нѓм се нажалило и реклѓ и н а м ни е жал; мащехата рекла да 'ѓ (= ги) отнесѓме твоите р а ц е за нишан; тогава 'ѓ (= ги) викнаѓли при себе т ѓ я; н è м у м у заповѓдал свети Пѓтър; ако така не учѓниме, н а с к'е да ни убѓе; тов а че (= ще) да ни е н а м срам (Софийско); жената м у се поклѓна Р и с т ѓ с у и му рече; же ви дам в а м; и тие м у реко'е т ѓ м у, ѓти нѓкой не ни пазарѓва н а м (= нас); шчѓ ми г о доведѓ тое х а р о? опет м у рече Рѓстос а п о с т о л и т и м; шчѓ ми чѓниш измет м è н а; жа ви

і о (= ѝж) дам ч ѹ п а т а (момата); за тос не е' (ви) ийти (иска) в а м (вас) дуйната (дунята, света); п ò п о в а м а й к а шк'ă'а да і а бѣхто (Шир. лѣка); женàта м у вѣли м à ж у - і е; туку т о й с б о р г о имам во сѣрцѣтѣ; г о скѣрши к р а в à і о ти? м у се измоли в е з и р у т ò м у (вж. А. Mazon, *Documents* etc.); и ка му отфòри т ò м у очїти (ib.); он м у вѣли н а с ѝ н а му; нѣ г ò жàлям о д а й ч è т ѣ и др. (вж. *Песни от Мегленско, Мак. преглед*, X, кн. 3–4); не м è йма ийтеàно м'è не; со истина т и веля т е б е (Mazon, ц. с. 96); яска я мѣлзам к р à в а т а; не г о вѣрвате Г о с п о м о й; в и н о т о да г о пиете; дур' не вида да си 'о (= го) клам п ѣ р с т о на реброто, не вѣрвам (вж. Mazon, *Contes slaves*, 80 и др.); тòко той м у рече т а т к у м у; тогàс с о- м у м у рече; по три 'нови (= днови) г о найдò'а тòг'ва; и майкà-му м у рече; и гòспòдин Рїстос м у рече т ò м у; м у донесò'е ц а р у т ò м у вечерàта; нà, рече, сой к о н д и г о ковиш; му (= им) вели цàро л ю д ѣ т и м; царо не го познавà'ше с о г'в а; и ка вл'àзе во другата одая г о найде к у м а - т о г о; м у рече ежо л и с и ц à т а - т у й; ма'рето м у вѣли волу-тòму; с о й с а р а й не го имаше вид'àно; найдòіе врагòто, и м у вели Лазо в р а г у т о м у; царицата м у вели е к и м и т и м и пр.; на т à рїзата ѝ копрїнена (Шумен); г о закопàле т ò а поп (Гевгелийско); аку не ти (= те) вїждах т è б и к а, ки вѣлях да е она най-хубàва (Лавров, Поливка, ц. с. 9); да ли ти се т е б е здодеяло (Смилево); нито м и се м è не здодеяло (ib.); м è не м е вїкат Ивàнчо; как т е вїкат т е б е?; той с è б е си знае; н а с н и – в а с в и – н а н а с н и – н а в а с в и – т я м и м казват, т я х г и наказват и пр. (по всички бългàрски говори, включително и с книжòвния език).

13. Поради разлагането на нòминалната флексия, което е причина да се удвоява обектът, и тò главно с помощта на местоименни падежни форми, отишло се е по пътя на тая аналитична еволюция и по-далеч, та е бил засегнат чрез контаминация и субектът, като се е употребявал често пъти вместо удвоен обект. В книжòвния ни език подобни субституирвания на обекта чрез субект се избягват като признак на неграмотност, но при все това се чуват такива синтактични неправилности и в речта на инак образовани хора, напр. аз ми се чини (вм. мене ми се чини); аз ми се спи (покрай: мен ми се спи); аз ма е яд на Ивана и др. Но в народната фразеология такива примери са т в ѣ р д е о б и к н о в е н и, напр. аз ма страх – реклà (Габрово); той гò дòстрашà (вм. него го достраша) (Кривна); пѣк т я ѝ стàнало мѣчèно вм. на нея или „ней“ (Габрово); ви вѣ й

страх (покрай: вас ви е страх); той гѡ булѣ зъб (Трявна); и я ми е драгѡ вм. мен'ми е драго (Панчарево); кой кѡня му ударен, кой убит сам вм. комѡ коня му ударен (Смядово, Шуменско); пѣк онзи пехливана, той гѡ тѣрсе'а вм. того го тѣрсеха, или него го тѣрсеха (Аврен); той на нам сандардѣса на (вм. нас ...) (Трявна); пѣк ѣа ма запита баща ми дека рѣка вм. пѣк мене... . (Чепеларе).

14. Нека отбележим тук и обикновеното, особено в народната поезия, удвояване на личното местоимение 2 л. мн.ч. вин. пад.: ой ва вази, напр. ой ва вази, бре ножѣри! (Дозон, *Народни песни*, стр. 70) и пр. и пр.

Подготвил за печат *В. Петров*